

Перець Володимир

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ М.ГРУШЕВСЬКОГО
“ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. ТОМ 1.”

1923 року побачила світ перша частина “Історії української літератури” Михайла Грушевського (К.; Львів. — 360 с.), ідея створення якої супроводжувала вченого впродовж усього його творчого життя. “Написання сеї книги було моєю давньою мрією. Від початку, коли я тільки став інтересуватись наукою, історія і література — людське життя і його відбиття в словесній творчості — однаково зробились предметом моїх інтересів”¹, — писав він.

Поява “Історії української літератури” М.С.Грушевського викликала неабиякий резонанс у наукових колах. Досить погортати періодичні видання 20-х років, аби пересвідчитися в тому, що праця стала подією: “... Ми бачимо рідке явище — поєднання в одній особі і великого знавця історії і в той же час працівника на ниві історії українського письменства. Це надає працям М. Грушевського з історії письменства того живого нерву, якого звичайно бракує в багатьох історіях літератури, що подають або сухий реєстр літературних пам’яток, або розглядають їх тільки з суто літературного боку, не зв’язуючи з економічним життям”².

Сам М.С.Грушевський в V т. кн. 1 зазначає, що часи від середини XIV до середини XVI ст. всі дослідники вважають за добу застою в літературній творчості і літературній продукції, за порожню, безплідну пустиню. “Ні одного місцевого літопису з сих часів! Ні одного ліричного викрику! Ні навіть релігійно-моралістичного роздумування над сими переворотами, які проходили в житті, — над цими бідами, що спадали на людність, на церкву, на її слуг і всіх “лучших людей”...” Але водночас, він не хоче вірити, що така бурхлива доба, величезні зміни в соціально-економічному та політичному житті за три століття не нашли відгуки на “біжучі події, біди і страждання”, щоб не було писаних пам’яток, які б ті рефлекси в собі відбивали. “Отже, важливо дослідити хоч би навіть не блискучі, дрібні відбиття усього процесу в письменницькій роботі. В історії, — пише він, — бувають дні смутні, але нема безплідних... — Ці слова можна б поставити епіграфом свого тому: сі віки були таки смутними, але не безплідними днями нашого життя”¹.

Щиро вітала наукова громадськість М.С. Грушевського — історика і дослідника словесності — в зв’язку з його 60-літнім ювілеєм у 1926 р. В “Ювілейному збірнику на пошану М.С. Грушевського” (К., 1928) Президент Української Академії наук В.І. Липський писав: “Якби навіть у Вас була одна ця праця [“Історія України — Руси”. — Л.Р.], то й тоді б вона була вічним нерукотворним пам’ятником. А коли до цього додати історію українського письменства і цілу низку етнографічних та інших праць, то буде ясно, що в особі Грушевського ми маємо найкращого знавця України взагалі й одного з найвидатніших її синів”³.

Високу оцінку дослідженню дав львівський літературознавець акад. К.Й. Студинський, назвавши його “вершком” праці вченого. Він сказав: “Ви своїм бистрим оком заглянули

¹ Грушевський М.С. Історія української літератури. — Т.1. — К., 1993. — С. 38.

² Марковський М. Критика, звітлення, обговорення // Україна. — 1926. — Кн.16. — С.145.

³ Ювілей акад. М.С. Грушевського. 1866—1926: І.Ювілейні засідання; ІІ.Привітання. — К., 1927. — С. 8.

глибоко в духові скарби українського народу, в його минуле, і своїми працями літературними й філологічними послали підвалини під цю будівлю"⁴.

Не залишився осторонь цієї події видатний вчений, дійсний член Російської і Української Академії наук В.М. Перетц. Одразу ж після публікації книги він пише рецензію, яка торкається глибинного задуму всього дослідження М.С. Грушевського. Рецензія В.М. Перетца не була випадковою. Адже йому належить опис багатьох давніх рукописів, стародруків, маловідомих матеріалів, які зберігалися в монастирях, архівах, приватних колекціях. Він розвинув методологію вивчення давніх літературних пам'яток, написав понад 300 статей та досліджень з різних питань давньої української і російської літератури. Обстоюване ним твердження про українське походження рукописних і стародрукованих пам'яток Київської Русі збігається з провідною думкою М.С. Грушевського про безперервність історичного розвитку українського народу та української літератури.

У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського зберігається чудом вцілілий документ — оригінал рецензії В. Перетца, писаний синіми, побляклими від часу, чорнилами, а також невідомо ким здійснений переклад*, вже видрукуваний на машинці. Переклад був зроблений тоді ж, про що свідчить стан паперу та й бібліотечний напис, датований 20-ми роками минулого століття, взятими в квадратіві дужки. Обидва документи в блазенькій сірій папці надовго залягли в спецховищі. І хоча рецензія В.Перетца й була опублікована на шпальтах часопису "Україна"⁵, вона все одно залишалася недоступною для дослідників.

Володимир Миколайович Перетц (1870—1935) — філолог, історик української та слов'янської літератур, історик театру, акад. Петербурзької АН (з 1913) та акад. УАН Історико-філологічного відділу (з 1919)⁶. Нагадаємо, що вчений брав участь у створенні Українського наукового товариства у Києві, очолив його філологічну секцію. 1908 р. став членом філологічної секції НТШ у Львові. 1914 р. виїхав із Києва і почав працювати у Відділенні російської мови та словесності Академії наук, водночас читаючи лекції з історії давньоруської, давньої української та білоруської літератур і народної словесності у вищих навчальних закладах Петрограда. В.М.Перетц брав участь у заснуванні АН України. 1921 р. організував у Петрограді Товариство прихильників української історії, письменства та мови, членами якого були переважно академіки та члени-кореспонденти Російської АН. Товариство успішно функціонувало і у 1924 р. складалося з 20 членів, які опрацьовували переважно стародавню українську писемність.

1927 р. у ВУАН було засновано Комісію давнього українського письменства, головою якої було призначено В.М.Перетца. Комісія мала підготувати й видати бібліографію давніх українських літературних пам'яток, збірки прози та поезії XI—XVIII ст. Але на початку 30-х років минулого століття Товариство було ліквідоване, а учасників звинувачено в контрреволюційній та націоналістичній діяльності. Їхні плідні напрацювання або ж було зовсім знищено, або сховано під залізною завісою спецховищ. Пропонований документ — один із них.

Леся Рева

⁴ Ювілей акад. М.С.Грушевського. — С. 10.

* Можливо, самим М.Грушевським.

⁵ Перетц В. М. Грушевський. Історія української літератури. — Ч.1. — 1923 (Т.1, 360 с.). — К.; Львів // Україна. — 1925. — Кн.4. — С.158—163.

⁶ Про діяльність В.М.Перетца та його учнів, зокрема див.: Рева Л. Комісія давнього українського письменства при ВУАН: напрями діяльності // Студії з архівної справи та документознавства. — 1999. — Т. 4. — С. 116—117; Рева Л. Історія діяльності Комітету з опису українських стародруків Археологічної комісії ВУАН // Слово і час. — 2001. — № 5. — С. 91—94; Рева Л. Неопубліковані матеріали про давню українську книгу // Студії з архівної справи та документознавства. — 2001. — Т. 7. — С. 140—143; Рева Л. Кілька думок з приводу маловідомих рецензій: з архівних джерел та витяги з них // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 9. — С. 35—37.

Минуле нашої науки виявило, що можна різним робом писати історію літератури. Досить лише переглянути ряд загальних оглядів — від Максимовича і Шевирьова до Істріна¹ й Сперанського² і від Огоновського до Возняка, щоби цілком переконатися в цьому. Найчастіш будова схеми буває чисто механічною і в літописному порядку перелічувалися літературні явища за характеристиками, поясненнями, порівняннями, з тою чи іншою оцінкою. Винятки зустрічалися рідко. Нова праця М.С. Грушевського значно різниться від такої, мовляв, канонізованої схеми. В ній під новим кутом зору, в новому освітленню, викладено долю старої українсько-руської літератури й усної словесності, і це природно викликає велику цікавість і задоволення у читача, що шукає в подібних книжках не лише бібліографічні справки, не мертвий інвентар фактів, а ідей, що освітлюють минуле літератури.

У всім відомій “Історії України-Руси” М.С. Грушевського є розділи, спеціально присвячені літературному життю старої України (т.І, ІІ, ІІІ, VІІ, VІІІ), що було наслідком і співучасником історичного розвитку українського народу. В цій літературі відбилосся його інтелектуальне життя і його художні змагання, оскільки вони були втілені в слово. Історик не міг обмежитись лише справами, додатковими розділами до своєї основної праці — він поставив питання про літературний розвиток на Україні вповні самостійно, як щось самоцільне, а не служебне. В новій праці підставою для розуміння літературної еволюції являється еволюція соціальних взаємовідносин, але на тлі їх головним об’єктом уваги історика стало художнє слово в його розвитку.

Відповідно до нового становища з’явилися і нові методи дослідження, було висунуто значіння формального боку пам’яток, “не що, а як”, по формулювці А.Н. Веселовського. В цім “історик” зробив великий крок наперед в порівнянні зі спеціалістами “істориками літератури”. Хоч, проте, такі випадки вже бували: згадаємо “Литературное движение на Западе” Н. Ів. Кареева³...

М.С. Грушевський не мав на меті дати догматично викладений компендіум, свод відомих фактів, і не навчальний підручник, його завдання не бібліографічне і не педагогічне: “Стараючись сам можливо ясніш увявити собі нашу літературну творчість, за поміччю культурно-історичних дослідів та індуоцій, я бажав сею працею увести й інших в круг помічень — своїх власних і чужих, дослідів і студій над розвитком нашого духовного життя і сеї його функції — словесного мистецтва, і то найширші круги нашого громадянства. Хотів дати їм відчуті і зрозуміти все те багатство почуття і гадки, краси і сили, яке вложено і заховано в нашій літературній спадщині” (с.5—6). Хоч це завдання й важке, та воно повинно бути виконано. Але тут ми стрічаємо певну суперечність інтересів. З одного боку, ставлячи питання чисто науково, ми, досліджуючи форми різних явищ життя — ці продукти історичного процесу, не можемо зректись завдання дослідження еволюції форм словесної творчости, словесного мистецтва, а між тим: “ні еволюція

¹ Істрін Василь Михайлович (1865—1937) — історик російської літератури. Автор “Введения в историю русской литературы II-ой половины XVII века” (1903), “Исследования в области древнерусской литературы” (1906), пам’яток “Александрия русских хронографов” (1893), “Книги временные и образные Георгия Мниха. Хроника Георгия Амартола” (в 3 тт. — 1920—1930) тощо (тут і далі примітки наші — Л.Р.).

² Сперанський Михайло Несторович (1863—1938) — російський історик літератури, академік (з 1921). Займався дослідженням апокрифічної літератури (магістерська дисертація “Слов’янські апокрифічні євангелія” (1895), докторська — “3 історії відречених книг”. — Вип. 2. — 1899, Вип. 3—4. — 1900—1908).

³ Кареев Микола Іванович (1850—1931) — російський історик і публіцист. Член-кореспондент Петербурзької Академії наук (з 1910), почесний член АН СРСР (з 1929). Автор першого зводу огляду історіографії французької революції кінця XVIII ст. не лише в Росії, а й у зарубіжній літературі. Дослідник історії французької революції. Автор курсу “Історія Західної Європи в новий час” (7 тт. — 1892—1917).

мови, стилю і взагалі форми, як вона відбивається на творах письменників, а словесність, як функція людського соціального життя, відбитого в словесній творчості, реального буття, взаємовідносин творця й його соціального оточення, от що цінно пізнати в літературі громадянинові” (с. 21). Але ж закони розвитку форм художньої творчості в слові мають і самі по собі великий інтерес для науки. Як поступає в тім автор нової “Історії української літератури”? Він іде середнім шляхом: “Не тільки як факт соціального життя в собі, але як ключ до пізнання взагалі сього соціального життя на різних стадіях розвою чи то окремого народу, чи то цілих груп, рас і нарешті — цілого людства пам’ятки словесної творчості мають значіння найбільше, незрівнянне, й історія літератури, взята з такого соціологічного становища, набирає величезного значіння. Розуміється, сим не позбавляється значіння студіювання форми. Форма сама являється дуже важним культурно-історичним фактором, оскільки мова йде про студіювання творів артистичних, питання форми не можуть бути легковажені. Краса-ж перед усім — се форма і в формі” (с. 21). Це правда, але ледве чи можна погодитися з дальшим, — що істориків літератури дослідження форми цікавило коли-небудь, хоч би “схоластично”. Питання вивчення форми з метою утворення історичної поетики, а також і теоретичної відродилися дуже недавно; що ж до українських та російських істориків літератури, то вони ніколи не розуміли її — як історію словесного мистецтва, і відносно формальної сторони пам’яток кидали кілька випадкових, побіжних слів, які через те не мали ніякого значіння. А звідси і той справедливий докір нашій старій школі, яка давала лише поверхові дати та висновки, і цим, в зв’язку з схоластичним способом навчання, убивала інтерес до минулого літератури та народньої словесності. Але ж шкільне навчання — лише відгомін того, що робиться на верховинах науки, а ці останні формою цікавилися ще менше, ніж еволюцією ідейного змісту старої, наприклад, літератури. А нова школа зовсім не цікавиться старовиною й минулому літератури в ній нема місця.

Академік Грушевський зазначає у своїй передмові вихідні точки, з яких можна всестороннє, безпосереднє та глибоко увійти до лабораторії нашої старої словесної творчості. Цим зазначається і дальший шлях викладу, який базується на естетичній значимості пам’яток та їх подробиць і на соціологічних основах для з’ясування літературних фактів. Ці загальні методологічні уваги містяться на с.8—25 першого тома. В цих увагах, стислих і змістовних (про термін “літератури”, про історію літератури, яко наукову дисципліну, про завдання її, про філологічне, естетичне та соціологічне трактування літературних пам’яток, про взаємовідносини словесности усної та писаної) є одно непорозуміння. Кажучи: “Історія літератури дає завдання подати образ літературної творчості в вище поданім широкім розумінню “красної словесности” в певній добі чи у певного народу в її історичнім розвою” — далі автор висуває старий як світ принцип вибору найбільш важних творів: історик літератури “коли він розпоряджує матеріалом багатим, всестороннім, добре захованим, він може вибирати з великого запасу традицій тільки найважніші і найхарактеристичніші — спинятиметься на найбільшх письменниках, найяскравіших репрезентантах доби, або найбільш визначних творах”. Вище той же самий принцип висловлений коротше: “історія студіює літературний матеріал... вибирає з нього твори найбільш важні й характеристичні, щоб на них спинити увагу читача” і т.д. З педагогічного погляду — це спосіб неминучий; але вважати його ідеальним для досягнення наукової істини — навряд чи слушне. Проти такого засобу, дуже розповсюдженого в істориків літератури, я давно вже висовував (з 1914 р.) потребу вивчення другорядних, третьорядних письменників і тої масової традиції, яка завше буває найвиразнішим і найточнішим показником літературних смаків доби, їх утворення й зростання, аніж “видатні” письменники та їх твори, які іноді залишаються для свого часу, для сучасних їм читачів — “книгою за сімома печатами”. Не завше вони бувають “яскравішими репрезентантами” своєї доби. А з другого боку — лише з творчості масового письменника літературний напрям досягає свого остаточного виявлення (як це показано, наприклад, у прекрасній книзі В. Жирмунського “Байрон и Пушкин” 1924 р.). Коли розглядати словесну творчість, яко функцію, яко явище соціального життя, то ясно, що його треба

розглядати в зв'язку з ним. Що ж уявляє з себе “суспільство, яке творить це життя та літературу? Чи можуть бути поети, навіть найбільші поети одної соціальної верстви цього суспільства — репрезентантами всього суспільства? Чи будуть вони для другої верстви цього ж національного об'єднання такими ж великими, як і для своєї, до якої вони належать? Дозволю собі повторити й ту гадку, яка звідси випливає: ні одна література не є чимсь суцільним: в той час, як одні з її “творців” та “споживачів” стоять на одному культурному рівні, другі — стоять на другому, незалежно від того, яких визнаємо ми “вищими” або “нижчими”. Так само можна не погоджуватися і з вибором в межах кожного групування — національного, групового або класового: вибір завше буде суб'єктивним у залежності від індивідуальних естетичних смаків того, хто робить цей вибір та його змагань в області суспільних симпатій та антипатій. Я давно вже пропонував замінити вибір пам'яток іншим засобом, який не виключає з області досліджування історика літератури ні одного твору слова: треба лише припустити, що досліджуванню його підлягає вся сума словесної творчості, але розглядається з боку форми, цебто з боку комбінації, стилю, художніх ідей та образів, які піддають читачеві ряд емоцій, перевірку останнього дає велика кількість переспівів, наслідувань, запозичень в наступній літературі. У самого академіка Грушевського можна знайти приклад, який зтверджує правдивість і доцільність засобу, який я пропоную; у шановного історика в його новій праці ми бачимо інше відношення до літописів, ніж у його “Історії України-Руси”: його не цікавить документальна правдивість свідчень літописів, але за те цінне кожне образне слово, вираз, кожний своєрідний засіб композиції, кожна риса, яка здатна навіть у наші часи, коли проминув ряд століть з того часу, викликати у читача естетичні емоції.

Навіть, дозволю собі завважити — в тих же вступних параграфах мені здається не зовсім влучне, а може й зайве протиставлення “філологічно-естетичного” і “соціологічного трактування” літератури. Перш над усе незвикло і без пояснень вжито перший термін. Ми знаємо два способи естетичних оцінок: один заснований на особистій вразливості судді і ні до чого не зобов'язує, нічого тривкого, сталого не дає і тому для науки цілком не потрібний, другий заснований на детальному аналізі формальної сторони пам'яток словесного мистецтва, їх техніки, який бере до уваги релятив — статистичні данні вживання тим чи іншим поетом тих чи інших “изобразительных средств” у широкому розумінні цього слова, — оперує не словами “прекрасно”, “так собі”, “зле”, а незалежно від особистих симпатій та смаку виявляє якість того чи іншого твору чи письменника. Знаємо і засоби філологічного методу, які зводяться до бібліографічної підготовки матеріалу, до дослідів над тим, оскільки той матеріал заховався, до критики його тексту, до встановлення, чи він автентичний, чи підроблений, до встановлення авторства, означення часу та місця появи твору і т.д. Що може мати проти цих засобів шановний автор “Історії української літератури”, що не раз користувався ними в своїх численних працях? Думаю, що треба розрізняти естетичний імпресіонізм, якому нема місця в науці, і формально-естетичний метод, який шляхом аналізу емпіричних фактів дає факти науково встановлені; нарешті “метод соціологічний”, який ми розуміємо не як якийсь окремих метод досліджування, а лише спосіб вияснення та освітлення літературних явищ, шляхом якого кожне з них і цілі їх групи дістають належне значіння в процесі еволюції людської творчості в слові й творчості взагалі. Але які б не були синтетичні висновки історика-соціолога, все ж таки для міцності йому таки неминує треба користуватися філологічним методом, бо без філологічної критики матеріалу, як треба опрацьованого, завалиться всякий, хоч би найблискучий висновок соціолога. Все це я пишу тому, що книги призначено для широких верств громадянства, яке, а особливо в наші часи, і без того має нахил відноситися трохи поверхово до наукової праці та її методів.

Цими увагами з приводе деяких вступних параграфів я зовсім не хочу зменшити або понизити значіння нової “Історії української літератури”. Всю істотну, головну частину її виконано дуже влучно, а особливо перший том, присвячений народній словесності, оскільки пам'ятки її можна привести до найдавніших часів (про думи, історичні пісні і

т. ін. — мова буде далі). Цей перший том уложено по зовсім новій схемі і для пояснення величезного репертуару української пісенної та казкової традиції використано всі найновіші здобутки наукової думки.

Автор починає з питання про зародження словесної творчості, стежить за розвитком та диференціацією словесності; в ряді параграфів установлює соціальну та культурну обстановку, в якій виростала українська народна творчість; характеризує долю народного віршу та ритміки й переходить до перегляду матеріалу в царині обрядової поезії: до заклять, похоронних голосінь, до робочої пісні, — всюди звертаючи увагу і на ліричну сторону, і на магічний характер цих останків найдавніших часів. Мені тільки здається, що це бажання довести їх престаре походження не завжди переконує; я залишаюся при своєму старому переконанню про вплив штучної пісні Заходу, зокрема польської, на будову української пісні в XVII ст.: пісня про Плахту — типowo штучна. Досить звернути увагу на подібність строфічної будови. Коли вона та інші аналогічні пісні ввійшли в широкі маси, це ще не означає того, що ми повинні вважати будову української строфи — за щось споконвічне. Історія знає звичайний шлях: від культурної верстви — вшир, в оточення, що запозичає й розвиває навіть запозичене; чому тут припускати, що це виняток?

Дуже добре розміщено та досліджено дальший матеріал — пам'ятки народньої словесності, зведені до цілком господарських робіт, що з давніх часів з'єднувався із рядом магічних дій і було пристосовано до календаря. Окремий великий розділ присвячено аналізу мотивів обрядової поезії, починаючи з обрядового величання (тут треба зазначити також магічне значення побажань, що споріднюють їх із замовляннями). Уважно й при тому уперше в літературі загальних переглядів розглянуті “дружинна поезія”, “поезія подружжя” й “еротика” — у відношенні до тематики, а також доданий огляд характеристичних образів старої української поезії, що дожили до наших часів. Це — зовсім нові сторінки в історії студіювання усної поезії, написані з великою спостережливістю і на основі великого й влучно вибраного матеріалу. Далі Грушевський трактує усну сповідальну словесність, розрізняючи віршовані оброблення старовинних тем, прозаїчну казку і з'єднання прози з віршем, властиві старовинній поезії й інших народів. Напоследок закінчує автор цей том розглядом поглядів вчених на інтернаціональний та національний елемент у казковому українському репертуарі і планом нових дослідів над українською казкою.

Другий том містить у собі початок огляду книжної словесності київської доби, з початку письменності і до XII ст. Тут також перше, ніж навести й пояснити факти, автор подає вступні параграфи про долю письменної української традиції, про її релігійний характер, про класовий характер старої церковності та книжності, про освіту та школу. Коротко переглянувши пам'ятки перекладної літератури, автор переходить до оригінальних, але перед ними містить уваги про якість і кількість матеріалу, потрібного для студіювання, для збудовання схеми розвитку літератури в XI—XIII ст. Полемізуючи з російськими вченими, що старалися довести *per fas et nefas* “общерусскость” старої літератури цієї доби, академік Грушевський однак не хоче “йти сими слідами і перегинати в другий бік палицю загнену російськими погодинцями” (с. 53), а в дальшому викладі старанно вилучає з нього всі такі пам'ятки, як Поученіє Луки, Новгородська літопись, які можуть уважатися північно-руськими. Зі схемою історичного розвитку, що автор подає далі (с. 54 і дальші), можна вповні погодитися і вона добре обґрунтована. Цінні міркування про причини, чому заховалися пам'ятки української літератури на Півночі й загибель їх на Україні (с. 57).

Виклад фактичної частини починається з доби Ярослава. Автор надзвичайно пластично дає образ не тільки найголовніших сюжетів, якими цікавилися в ті старі часи і які були розроблені письменниками XI—XII ст., але й характеризує стилістичні риси окремих пам'яток, оскільки ці риси вдається йому зберегти в уривках, що дано в перекладі. Про цей спосіб — перекладу цитат — можна було б посперечатися з шановним автором “Історії української літератури”, — як би сучасний читач знав порядно стару мову. Наші

вражіння від стилю пам'ятки не будуть тотожні, коли ми користуємося перекладом чи оригіналом.

Великий розділ і скажу — найбільш заокруглений та вдатний — це розгляд “Слова о полку Ігоревім” та близьких до нього пам'яток. Ні одно питання, що виникає при ознайомленню з цією пам'яткою не залишене без уваги. Цінні нові порівняння й широко проведений засіб пояснення “Слова” в зв'язку з літописними оповіданнями. Лише де-не-де почуваються сліди невільної відірваності автора книги від праць останнього часу.

У III томі оповідається про оригінальну літературу XII—XIII ст., головним чином про Київські та Волинські літописи і про вміщені в них оповідання; значна частина їх наводиться в уривках та перекладах. Нарешті видатне місце займає розгляд пам'яток ораторської прози XII—XIII вв. Кліма Смолятича, Кирила Турівського та анонімів, Патерика Печерського, молення Даніїла Заточника. Думається, що Грушевський занадто високо оцінив Кирила Турівського: досліди В. Виноградова, що вийшли вже під час війни, значно зменшили його цінність, як оригінального письменника, бо виявили ще численні запозичення Кирила у греків, не помічені Сухомлиновим⁴. Я не певний також, що “Молення Даніїла” — справедливо зараховано до старих українських пам'яток, — в чому непевний, здається, й сам шановний автор (III, 224).

В передмові автор оповідає, як утворилася його “Історія української літератури”: на протязі ряду років — у заслання, у в'язниці, в переїздах, з утратою не раз зібраного матеріалу, часом далеко від великих бібліотек, які мали потрібний матеріал. Часом читач відчуває це, наприклад, у частині про народню словесність — про плачі (при трактуванні їх варто було б навести матеріал із так званих княжих житій, де плачі — елемент необхідний), в частині про книжну словесність у розділі про “Слово о полку Ігоревім” (про недоговореність — див. Характеристичну рису також Скандинавського епосу того ж часу: “Verschleierte Darstellung”), про авторство Нестора (див. статтю Бугославського⁵, про літописи (див. праці Істрина, Перфецького⁶), про Акира⁷ (розвідки Григор'єва⁸ й Дурново⁹ не вповні використані), нові праці про Юсифа Флавія та Амартола¹⁰ на старому українському ґрунті (у Істрина — переклад був зроблений за Ярослава) і т.ін. Можна мати сумніви, чи відноситься переклад “Снів Шахайши” до старої української традиції й т.ін. Але це все — деталі, що — як і дещо інше — будуть взяті на увагу в будучому виданні “Історії української літератури”, якого, не зважаючи на сучасні несприятливі для друкування книг умови, — ми сподіваємося дочекатися, так само, як і продовження “Історії української літератури” з XIII ст. до наших часів.

Вступна стаття та коментарі Лесі Реви

⁴ Сухомлинов Михайло Іванович (1828–1901) — російський літературознавець, історик літератури. Докторська дисертація — “Про давній руський літопис, як літературний пам'ятник” (1856).

⁵ Бугославський Вільгельм Юзеф (1825–1901) — польський історик, автор 4-томної “Історії північно-західного слов'янства” (1887–1901).

⁶ Перфецький Євген (1888–1947) — історик, громадсько-політичний діяч, публіцист. Приват-доцент Київського університету (з 1919), 1921 р. емігрував до Словаччини, де викладав історію Східної Європи в Братиславському університеті, спочатку — доцент (з 1922), потім — професор (з 1939). Твори: “Огляд угро-руської історіографії” (1913), “Нестор Печерський” (1918), “Руські літописні зводи та їх взаємовідношення” (1922) та ін.

⁷ Акир — головна дійова особа в одній з давньоруських перекладних казок, відомих у двох редакціях: перша — “Синагрин, цар Адоров та наливські країни” (рукописи відомі в списках XVII—XVIII ст. з джерел XV—XVI ст. і знаходилися в збірнику, який зберіг для нас “Слово о полку Ігоревім”, друга — пізнішої редакції — “Слово про Акира премудрого”, де Акир сам розповідає свою історію. Обидві походять з циклу “Тисячі і одної ночі”.

⁸ Григор'єв Аполлон Олександрович (1822–1864) — російський критик і поет.

⁹ Дурновіч Микола Миколайович (1876–1937) — російський мовознавець, чл.-кор. РАН (з 1924 р.); АН СРСР (з 1925 р.). Працював доцентом Харківського університету, пізніше — професор Московського та Брнеського університетів. Автор праць із загального мовознавства, історії граматики та діалектології.

¹⁰ Амартол Георгій (діяльність — 2 половина IX ст.) — візантійський літописець, чернець. Родом із Александрії. Відомостей про його життя ми не маємо. Автор грецької, дуже популярної в середні віки, хроніки. Ця праця стала у великій нагоді для Нестора-літописця, про що свідчить Погодинський літопис XVI ст., який включає в себе “Літопис Еллінський і римський”. Наші старі хронографи в своїй більшості були компіляцією з праць Амартола, Іоанна Малали, Костянтина Манасси, Іоанна Зонари.